

Aleksandar P. Simić

Aleksandar M. Mandić

HRONIKA HIRURŠKE KLINIKE

HRONIKA HIRURŠKE KLINIKE

Aleksandar P. Simić

Aleksandar M. Mandić

Beograd, 2023

HRONIKA HIRURŠKE KLINIKE

Autori

Prof. dr Aleksandar P. Simić, *redovni profesor, šef Katedre hirurgije sa anesteziologijom Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

Aleksandar M. Mandić

Recenzenti

Akademik Predrag M. Peško

redovni profesor Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u penziji

Prof. dr Miroslav N. Milićević

redovni profesor Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u penziji

Izdavač: Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu

Za izdavača: Prof. dr Lazar Davidović, dekan

Lektor: Danica Vukićević

Tehnički urednik: Aleksandar Mandić

Štampa: Birograf, Beograd

Tiraž: 300

ISBN 978-86-7117-729-0

Korišćene su fotografije iz arhiva:

Arhiv IHE MFUB Arhiva Instituta za histologiju i embriologiju „Prof. dr Aleksandar Đ. Kostić“ Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu (digitalizovana u Audiovizuelnom arhivu i centru za digitalizaciju SANU)

Arhiv Politike Arhiva dnevnog lista „Politika“

Arhiv SANU Arhiva Srpske akademije nauka i umetnosti

Arhiv Jugoslavije Arhiv Jugoslavije

SADRŽAJ

Predgovor	7
Uvod	11
Prva Beogradska bolnica (1841–1881)	15
Nastanak Opšte državne bolnice (1881–1902)	27
Opšta državna bolnica na Zapadnom Vračaru (1902–1912)	37
U ratovima za oslobođenje i ujedinjenje (1912–1918)	58
Stvaranje Hirurške klinike (1918–1928)	82
Zgrada amfiteatra Hirurške klinike (1928–1931)	115
Hirurško-urološki paviljon (1931–1938)	131
Univerzitetska Hirurška klinika (1938–1941)	161
Vreme nove okupacije (1941–1944)	173
Reorganizacija Hirurške klinike (1944–1951)	182
Hirurške klinike Medicinskog fakulteta (1951–1956)	199
Bibliografija	213

PREDGOVOR

Klinika

Etimologija reči klinika je proto-indo-evropska i nastala je od reči *kley* što znači pokriti, zaštititi ili osloniti se. Od ovog pojma je nastala starogrčka reč *klīnō*, odnosno *klinein* što znači sagnuti se, leći, nasloniti. Posledično, reč *klinē* označava krevet ili kauč, a *klinikos* osobu koja posećuje ljude u krevetima odnosno „*lekara koji posećuje pacijente u bolesničkim posteljama*“. U Starom zavetu izraz *kline* se prvenstveno koristi kao krevet za noćni odmor ili krevet u kome leže bolesni, a srodni glagol *klino* se uzima za pojam naginjanja ili klanjanja Bogu. U Novom zavetu pojam *kline* se koristi u značenju nosila, kreveta, prostirke ili samrtne postelje. Helenska, a kasnije i latinska kultura je sledila istočnjačku tradiciju ležanja kako bi se jelo, a *kline* ili krevet je najčešće bio napravljen od drveta ili bronz, i mogao se koristiti i za jelo i za spavanje. Grčki pojam *klinikos* i posledični latinski *clinicus* upućuju na medicinsku praksu ili aktivnosti koje se dešavaju pored kreveta ili bolesničke postelje. U određenom smislu, lekari i medicinsko osoblje „*naginju se ka svojim pacijentima kako bi razumeli kako se oni osećaju*“. Između ostalog, upotreba reči *klinika* u ranom hrišćanskom svetu označavala je i „*osobu koja prima krštenje na bolesničkom krevetu*“, kao što je to uradio Konstantin Veliki. Kroz vekove se pojam klinike ustalio u skoro svim evropskim jezicima i najčešće se definiše kao „*Medicinsko učenje i ispitivanje bolesnika od strane stručnog lica pored kreveta u prisustvu učenika*“. Naravno, moderno shvatanje pojma *klinika* je suprotno od klasičnog u kome je „*klinika*“ dolazila kod bolesnika.

„*Prošlost su stepenice na koje smo se danas popeli da bi sutra bolje videli*“, konstatovao je pre pola milenijuma jedan od očeva hirurgije veliki Ambroise Paré. Kao retko koja druga nauka, zanat ili umetnost, hirurgija se nalazi u stalnom pokretu, i predstavlja isključivi rezultat velikog entuzijazma i ogromnog naučnog napora plejade velikana. Razumevanje hirurgije u kontekstu kulturološke, naučne i institucionalne sadašnjosti počiva na uzvišenoj i veličanstvenoj prošlosti, i ovakav pristup predstavlja *sine qua non* njenog profesionalnog napretka. Veliki filozof i reformator Konfučije je govorio „*Proučavajte prošlost ako želite da odredite budućnost*“, a adekvatno sagledavanje istorije predstavlja fundament za razumevanje savremene hirurgije – *Mortui Vivos Docent!* Hirurgija današnjice svakog naroda ima ogromno i veličanstveno nasledstvo koje je u opasnosti da bude zaboravljeno, i ako hirurzi žele da budu posmatrani na način na koji to iskonski zaslužuju, ova profesija zahteva daleko bolje razumevanje svojih prethodnih iskustava. Iz tog razloga se i stvorila potreba za jednom ovakvom monografijom koja je imala želju da prikaže veličinu i značaj Hirurške klinike u Beogradu, kao i plejade besmrtnih velikana koji su je stvorili. Dodatni *raison d'être* ove monografije sa ponosom je inspirisan velikim i nacionalno važnim jubilejom, sto godina Katedre za hirurgiju, Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Osnovni cilj ove monografije je bila velika želja da se istrgne iz zaborava i ponovo osvetli istoriografija nastanka i razvoja Hirurške klinike i Katedre za hirurgiju, posmatrajući ih kao neodvojive i sinhronizovane celine. Po završetku Velikog rata hirurzi sa ogromnim stručnim iskustvom okupljeni oko Hirurške klinike postaviće temelje organizovanog razvoja hirurške naučne misli i prakse u našoj zemlji. Okolnosti koje su dovele do nastanka i razvoja Hirurške klinike, te posledično Katedre za hirurgiju su date hronološki, a značajni trenuci našeg društva tog vremena prikazani su kroz kratke priče o njihovoj međusobnoj povezanosti. Istaknuto je i da su neki od tih, ponekad i anegdotalnih događaja, značajno uticali ne samo na srpsku hirurgiju, već na njenu sveukupnu istoriju. Poseban akcenat je dat na ličnostima samih hirurga, pre svega u svetlu njihovih fascinantnih profesionalnih uspeha, ali i kroz njihova opšta interesovanja. Ističe se prevashodni značaj dva monolitna profesora i hirurga, Vojislava Subbotića i Milivoja Kostića. Prvog kao osnivača Medicinskog fakulteta, oca moderne srpske hirurgije i ličnosti koja je ostavila neizbrisiv trag u tadašnjem naučnom i društvenom životu Srbije. Drugog, kao utemeljivača brojnih novih hirurških procedura i velikana koji je preko tri turbulentne decenije bio vodeća ličnost srpske hirurgije.

Proces prikupljanja istorijske građe i dokumentacije za ovu monografiju je bio otežan ograničenim brojem pouzdanih izvora, kao i nedovoljnom količinom prethodnih dela, osim časnih izuzetaka, koja su obrađivala ovu tematiku. Imajući ove činjenice u vidu neizostavno se nameće pitanje zašto se o istoriografiji hirurgije i hirurških velikana u našoj zemlji, posebno pre Drugog svetskog rata, nedovoljno i retko pisalo. Razlozi su naravno mnogobrojni, od društvenih preko intelektualnih do političkih, ali su oni svakako veoma udaljeni od bilo kakvog racionalnog opravdanja. Nemajući u potpunosti validne činjenice, neke od značajnih ličnosti srpske hirurgije u ovoj hronici su možda izostavljene, ili su neki od iznetih podataka i pored najbolje volje autora možda diskutabilni, odnosno smešteni u pogrešan vremenski okvir, a moguće i netačni, na čemu se čitaocima unapred izvinjavamo. Ono što je činjenica, po našim saznanjima, je da će u ovoj monografiji po prvi put biti prikazan veći broj originalnih fotografija hirurga i trenutaka vezanih za razvoj srpske hirurgije, kao i fotografija i planova zdanja u kojima su se od svog osnivanja razvijali Hirurška klinika i Katedra hirurgije. Takođe će po prvi put biti tačno datirani pojedini značajni trenuci u razvoju srpske hirurgije. Tendenciozno je većina fotografija, zahvaljujući savremenoj tehnologiji, kolorisana ne samo iz estetskih razloga, već i kako bi se približila sva lepota i realnost datog vremena.

Prilikom izrade ove monografije velika pomoć dobijena je korišćenjem digitalizovanih arhiva novina Politika, Vreme, Pravda, Zastava i Ilustrovane novine, kao i Pretražive digitalne biblioteke, koje su, u periodu koji je obrađen, bile osnovni izvor adekvatnih informacija. Od značaja su takođe bile i monografije i spomenice objavljene između dva svetska rata. Velika količina podataka je dobijena korišćenjem knjiga i monografija koje su objavljene u poslednje tri decenije, a koje su obrađivale tematiku i biografije srpskih hirurga i nastavnika Medicinskog fakulteta u Beogradu, na čemu autorima ovih dela, uglavnom doajenima srpske hirurgije, dugujemo neizmernu zahvalnost. Takođe se zahvaljujemo Arhivi Instituta za histologiju i embriologiju „Prof. dr Aleksandar Đ. Kostić” Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, koja nam je ustupila veliki broj do sad retko viđenih i značajnih fotografija. Posebnu i veliku zahvalnost dugujemo samom Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu koji je prepoznao značaj ovakvog dela i omogućio da ova monografija zaživi.

Sušтина pisanja ove knjige je bila pre svega da se i na ovaj način izrazi velika zahvalnost i beskrajno poštovanje svim velikanima koji su iz osnova gradili srpsku hirurgiju, kao i onima koji su svojim neizmernim trudom izneli breme tradicije i osmislili hirurgiju u našoj zemlji kakvu danas poznajemo. Tradicija koju poseduje sprska hirurgija je veličanstvena, i nju je neophodno održavati i negovati, između ostalog i kroz jasan i pre svega tačan istorijski i naučni narativ. Proučavanje bogate hirurške historiografije našeg naroda od izuzetne je važnosti i radi rasvetljavanja činjenica koje su za nas i pokolenja hirurga koja dolaze preko potreban temelj i suštinski odraz naučne, ali pre svega profesionalne intelektualne misli. Ova monografija svakako nije naučno delo, već predstavlja jednu romansiranu hroniku, i nju treba posmatrati kao osnovu ili motiv za ozbiljan istraživački naučni rad, potkrepljen mnogo detaljnijom i preciznijom istorijskom građom, pod uslovom da ista nije bespovratno izgubljena. Iskreno se nadamo da će među ovim stranicama budući čitaoci naći inspiraciju za detaljno proučavanje fascinantnog istorijata Hirurške klinike i Katedre za hirurgiju Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, kao suštinske osnove srpske hirurgije.

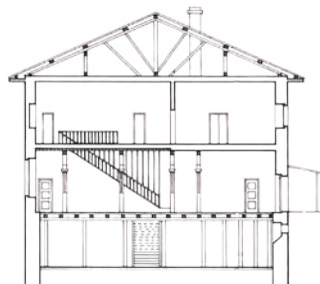
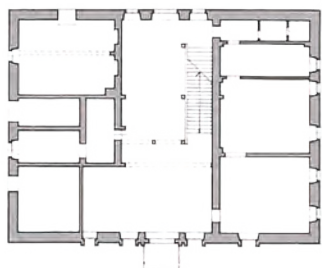
Beograd, 30. novembar 2023.

Autori

Zdravstvo u Srbiji početkom XIX veka bilo je na veoma niskom nivou. Mada je Srbija do dolaska Osmanlija imala medicinu na nivou evropske, ona je nakon sticanja delimične nezavisnosti bila bez bolnica i školovanih lekara, a samim tim i bez organizovane zdravstvene zaštite. Vladala je opšta kulturna i naučna zaostalost, a u strahu od bolesti i nepoznatog, nemajući druga rešenja, narod je tražio pomoć od nadrilekara, vračara, kao i u crkvenim, neretko i paganskim ritualima. U tom periodu uočava se distinkcija na one koji su praktikovali lečenje u gradovima poput berbera, hećima, putujućih grčkih lekara, uglavnom iz oblasti Epira i samoukih lekara, i u selima, gde su narod najčešće lečili vidari i travari. O tom vremenu i prilikama u Srbiji Vuk Karadžić je zapisao: „Kod Srba kada se neko razboli, slabo traže lekara, oni traže popa ili kaluđera“.

Prvi školovani lekari su počeli da dolaze u Srbiju nekoliko godina po završetku Drugog srpskog ustanka, kada se otpočelo s organizovanjem uporedne srpske vlasti. U to vreme, Beograd je bez turskog dela grada imao oko 5.000 stanovnika. Prvi diplomirani lekar koji je došao u Srbiju bio je Grk, *dr Konstantin Aleksandridi*, iz Smirne (današnji Izmir). Dr Aleksandridi je došao na dvor kneza *Miloša Obrenovića* (1780–1860) u Kragujevcu u svojstvu porodičnog knjaževog lekara 1819. i stekao titulu „*doktor medicine i lekar knjaza Srbije*“. Posle samo dve godine napustio je Srbiju „*jer su mu počeli platu preko pogodbe umanjavati*“. Početkom 1823, u svojstvu lekara beogradskog vezira Abdul-Rahmana, došao je u Beograd Napolitanac *dr Vito Romito* (1783–1828) iz Kraljevine Dve Sicilije. Po dolasku u Beograd dr Romito je od vezira dobio zemljište od oko šest i po hektara na padinama Zapadnog Vračara, daleko van utvrđene varoši, u kraju zvanom Guberevac. Inače, taj kraj nazvan je Guberevac po nekadašnjem groblju obolelih od gube koje se tu nalazilo. Dr Romito već sledeće godine prelazi na službu kod kneza Miloša, tako da je naizmenično u Kragujevcu i Beogradu služio beogradskog vezira i srpskog kneza. Na svom zemljištu na Guberevcu 1824. je sazidao kuću četvrtastog oblika sa zidovima od neobrađenog kamena uz dodatke opeke a bila je pokrivena ćeramidom (krovni crep). Sastojala se od podruma, prizemlja i sprata, sa simetričnim rasporedom prostorija. Namena kuće bila je dvostruka – za stanovanje i primanje pacijenata. Budući da je bila sagrađena na sprat, kao i da je fasada bila od kamena sa prozorskim oknima, u narodu je nazvana – *Doktorova kula*.

Osnovni plan i poprečni presek Doktorove kule na Guberevcu

U leto 1824. u Beograd je došao da radi i *dr Bartolomeo Kuniberti* (*Bartolomeo Silvestro Cuniberti, 1800–1851*) koji je diplomirao na Medicinskom fakultetu u Torinu, u Kraljevini Pijemont-Sardinija, interesujući se posebno za hirurgiju. Kao novi lekar beogradskog vezira Abdul-Rahman paše, dr Kuniberti je radio za platu od hiljadu groša mesečno i imao je pravo i na stan, kola, tri konja, dvoje slugu i hranu za sebe i porodicu. Kuniberti se 1826. oženio Antoanetom, ćerkom dr Romita. Već sledeće godine dr Romito i dr Kuniberti otvorili su prvu apoteku u Beogradu, ali su se ubrzo poslovno razili. Dr Romito je 1827. otišao u Bukurešt gde je nastavio sa lekarskom praksom, a na ime miraza dr Kunibertiju je ostavio Doktorovu kulu sa vinogradom. Dr Kuniberti je već 1828. postao *doktor knjažeski*, a tokom 1832. knez Miloš je imenovao dr Kunibertija za prvog lekara Okruga i varoši beogradske.

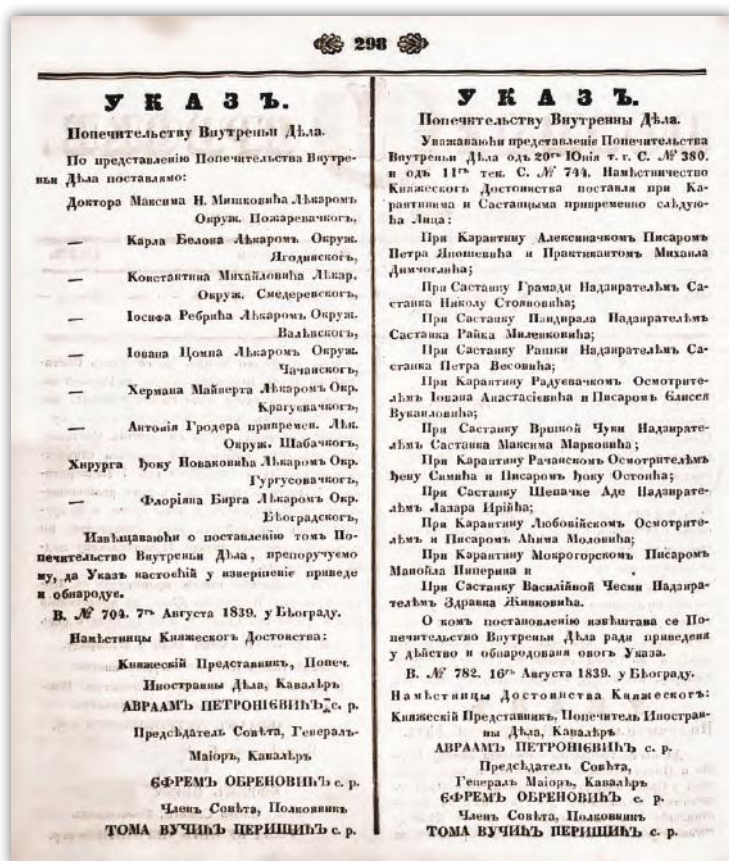
Drugim hatišerifom iz 1830. napravljen je poslednji korak ka uspostavljanju autonomije Kneževine Srbije u odnosu na Osmansko carstvo. Sultan Mahmud II je ovim aktom priznao Srbiji njenu autonomiju i nezavisnu državnu upravu u šest nahija, a posebnim beratom je *knezu Milošu* priznato pravo stvaranja dinastije. Uspostavljanjem delimične državne nezavisnosti Kneževine stvoreni su uslovi za formiranje prvih državnih upravnih i zakonodavnih ustanova, uspostavljanje narodne skupštine, ministarstava i sudske vlasti, organizovanje policije i narodne vojske, kao i pravo na osnivanje bolnica. Iako je na teritoriji Knjaževine tek Drugim hatišerifom omogućeno podizanje bolnica, prva civilna bolnica je otvorena u Šapcu još 1826, a nju je za Šabačku varoš ustanovio knežev brat, obor-knez Šabačke nahije i general-divizijar *Jevrem Obrenović (1790–1856)*. Prva bolnica u Srbiji sastojala se od jedne velike sobe u kojoj se „*obdržavaju bolesni*“ i jedne manje u kojoj je stanovao „*doktor hošpiteljski*“. Pored ove bolnice nalazila se i apoteka koju je držao izvesni Ćir Đorđije. U Srbiji je tokom 1828. radilo svega četiri lekara: dr Bartolomeo Kuniberti u Beogradu, dr Đorđe Novaković (posrbljeni Jevrejin, Leopold Erlih iz Galicije) u Jagodini, dr Gligorije Ribakov, Rus koji je radio u Požarevcu i nepoznati turski lekar u Čačku. Na poziv gospodara Jevrema tokom 1829. u Šabac dolazi da radi *dr Jovan Stejić (1803–1853)*. Stejić se rodio u Aradu, a školovao se u Segedinu gde je završio gimnaziju. Studirao je na Medicinskom fakultetu u Budimpešti, a diplomirao je u Beču 1829, postavši tako prvi *Srbini doktor medicine*. S obzirom na to da je gospodar Jevrem delimično finansirao njegovo školovanje, dr Stejić je prvo radio u svojstvu ličnog gospodarevog lekara, ali i lekara za potrebe šabačkog stanovništva. Već 1830. dr Stejić prelazi u Kragujevac, gde postaje lični lekar kneza Miloša i vaspitač njegovih sinova, Milana i Mihaila. Tokom 1831. dr Stejić je napisao i prvi medicinski spis u Srbiji pod nazivom „*Poučenije za lečenje bolesti holere*“, a 1832. napustio je Srbiju, prešao u Zemun i osnovao privatnu lekarsku praksu. Na poziv novog vladara *kneza Mihaila III Obrenovića (1823–1868)*, dr Stejić se 1839. vraća u Srbiju, i iste godine sa Slovakom dr Karlom Pacekom osniva Karantinsko odeljenje sa sanitetom i postaje prvi načelnik prvog srpskog saniteta. Njegovo poslednje delo „*Antropologija ili nauka o čoveku*“ iz 1850. smatra se danas jednim od temelja naše medicinske nauke.

Prva stalna civilna bolnica na teritoriji Kneževine osnovana je 1831. u Požarevcu. Iste godine je svoj rad započela i civilna bolnica u Svilajncu koja je već marta 1832. bila preseljena u Veliko Gradište, gde je ostala do septembra iste godine. Njihovo funkcionisanje je zvanično bilo regulisano 9. oktobra 1832. aktom pod nazivom *Propis kasajućih bolnica: Požarevačke i Svilaenačke*. Pitanje osnivanja novih građanskih bolnica prvi put je zakonski regulisano kratkotrajnim Sretenjskim ustavom i Ukazom o sastavu državnog saveta i

kneževog kabineta i dužnostima ministara, kneza Miloša iz 1835. godine. Po ovom ukazu Ministarstvu unutrašnjih dela je pripala briga o zdravlju naroda, kao i podizanje i izdržavanje bolnica. Knez je već novembra 1836. izdao Uredbu o plaćanju usluga, kojom je između ostalog definisano i plaćanje lekarskih usluga, a lekari su bili dužni da siromašne leče besplatno. Požarevačka bolnica je 1837. pretvorena u vojnu bolnicu i radila je do 1841, dok je bolnica u Svilajncu početkom 1836. prestala sa radom. Od 1831. do 1837. ukupno je širom Kneževine radilo osamnaest lekara.

Proces modernizacije gradova u obnovljenoj kneževini započinje od 1835. do 1838, kada se uvode i prvi propisi o izgradnji i uspostavljanju državnih institucija. Tada započinje i veliko doseljavanje u Beograd koji je tokom 1834. imao oko 7.000 stanovnika, da bi već 1837. imao oko 13.000 stanovnika, što je značajno uticalo na oživljavanje građevinske delatnosti, kao i na potrebu za bolničkim ustanovama. Radi formiranja civilne bolnice u Beogradu 1837. oformljen je „Školski i špitaljski fond“, zajednički za škole i bolnice, koji se uglavnom finansirao dobrotvornim priložima građana.

U Ustavu Knjaževine iz 1838, poznatijem kao Turski ustav, definisano je da bolnice potpadaju pod nadležnost Ministarstva unutrašnjih dela, što je potvrđeno 10. juna 1839, a njena dužnost je bila da osnuje i osposobi za rad bolnice, prvenstveno u slučaju pojave zaraznih bolesti. Odlukom Državnog saveta 12. juna 1839. i ukazom kneza Mihaila Obrenovića

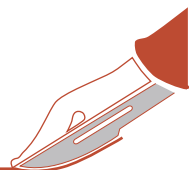

Ukaz o angažovanju lekara u državnoj službi Ministarstva unutrašnjih dela, 1939.

prestonica Kneževine je iz Kragujevca premeštena u Beograd. Već 25. jula 1839. donet je prvi *Zakon o opštinama*, kojim je u prestonici definisano novo upravno telo, Upraviteljstvo varoši Beogradske. Pored mogućnosti da angažuje lekara za svoje potrebe, Opština je dobila i pravo osnivanja bolnica. Nakon mesec dana, doneta je zakonska uredba kojom su regulisana pitanja angažovanja lekara u državnoj službi, na osnovu koje je doneta odluka o raspoređivanju lekara u okruzima. Budući da je broj lekara sa zvanjem doktora medicine bio manji od broja okruga, do kraja godine je popunjeno deset okružnih mesta, s tim što su u neke okruge postavljeni doktori medicine, u neke hiruzi, dok je u jednom bio imenovan empiričar. Za Beogradsku opštinu bio je određen hirurg *Florijan Burg* (*Florian Bürg*, 1800–1865), magistar hirurgije i apotekarstva, do tada angažovan kao drugi lekar turskog garnizona u Beogradskoj tvrđavi. Zbog brojnih obaveza u okrugu dr Burg nije mogao da odgovori potrebama beogradske varoši, pa je 24. januara 1840. za lekara Beogradske opštine izabran *dr Pavle Šteker* (*Paulus Stecker*, 1815–1847), koji je do tada bio u zvanju prvog lekara turskog garnizona.

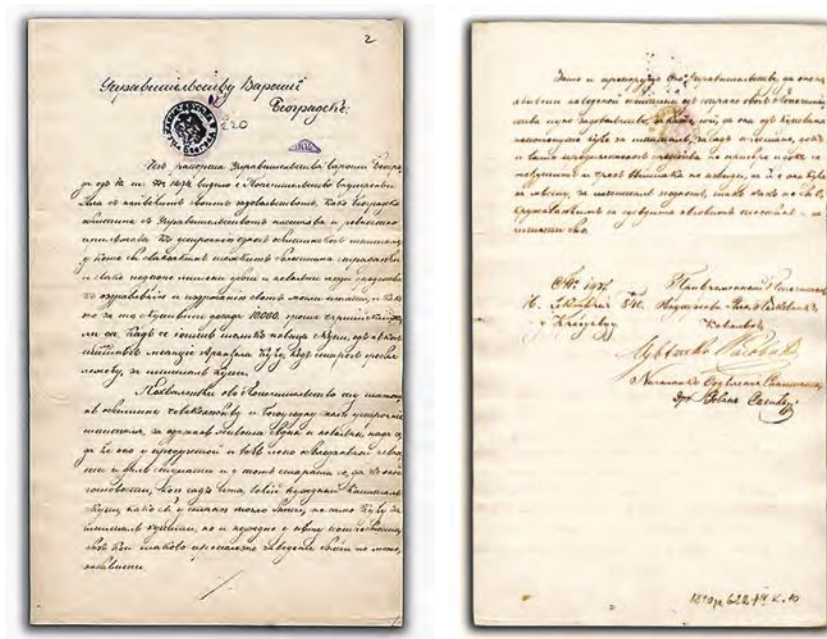
Uprava Beogradske varoši se 22. januara 1840. obratila Ministarstvu unutrašnjih dela s molbom da se odobri kupovina ili zakup jedne kuće za gradsku bolnicu „*gdi bi se bedni prihvatiti mogli*“. Špitaljski fond je pokrивao troškove nege i lečenja siromašnih građana, honorare lekara, novčanu pomoć bolesnima, ali i usluge privatnih lica angažovanih da neguju obolele kod svojih kuća. Za buduću bolnicu odabrana je kuća *mehandžije Arandžela Jovanovića*, koja se nalazila izvan utvrđene varoši, između Stambol i Varoš kapije. Mesto je ocenjeno kao „*vrlo lepo*“, sa zdravim vazduhom, dovoljno velikim, ograđenim placem i „*lepom vodom u avliji*“, a sama kuća je bila nova, „*na jedan boj*“ (sprat), sa četiri sobe i dve kuhinje. Na placu je bila i jedna pomoćna zgrada sa tri sobe i dve kuhinje „*u kojoj može nadziratelj špitalja obitavati*“. Nažalost, juna 1840, i pored pritisaka i ponovnog traženja Beogradske uprave, Ministarstvo unutrašnjih dela je privremeno odustalo od formiranja prve civilne gradske bolnice.

PRVA BEOGRADSKA BOLNICA (1841–1881)

VAROŠKA BOLNICA

Pošto su se stekli organizacioni i finansijski uslovi, od sakupljenih priloga Špitaljskog fonda, Ministarstvo unutrašnjih dela je 28. decembra 1840. poslalo dopis Upraviteljstvu Beogradske opštine o otvaranju varoške bolnice. Beogradska opština je osnovala svoju prvu bolnicu 27. februara 1841, na Teodorovu subotu, pod nazivom *Varoška bolnica (Špitalj varoški)*. Cilj osnivanja „varoške“ bolnice je bilo zbrinjavanje i lečenje siromašnih građana koji u slučaju teže bolesti nisu imali nikoga ko bi ih negovao. Dan osnivanja izabran je kao spomen na povratak kneza Mihaila Obrenovića iz Carigrada u Beograd na Teodorovu subotu 1840, kada je od sultana bio potvrđen za srpskog kneza. Odluka o osnivanju objavljena je u *Novinama srbskim* gde se navodi: „Danas na Teodorovu subotu ustanovilo je i zavelo je Obštество beogradsko, po visočajšijem odobrenju i dozvoljeniju, u varoši svojoj špitalj za bedne, oskudne i siromašne bolnike.“ Takođe je navedeno da je mehandžija Arandel Jovanović „dragovoljno“ ustupio svoju kuću za bolnicu koja će u njoj započeti rad najkasnije do Đurdevdana.

Akt Ministarstva unutrašnjih dela o podizanju varoške bolnice, 1840.

Za prvog tutora (staratelja) bolnice izabran je član Upraviteljstva beogradske varoši *Nikola H. Selaković*, čija je dužnost bila rukovođenje bolničkim finansijama, dok je lečenje

bolesnika spadalo u delokrug rada varoškog fizikusa dr Šteker. Finansiranje Varoške bolnice je bilo obezbeđeno iz Špitaljskog fonda koji je 1841, do tada zajedničkog za škole i bolnice, razdvojen na dva posebna fonda. *Bolnički fond* se u početku uvećavao dobrovoljnim prilozima građana, a kasnije posebnim taksama, prihodima od zemljišnih imanja bolnice (livada i bašta na Dorćolu i njiva „više Palilule“, na mestu gde je kasnije bilo Trkalište, a još kasnije fudbalski stadioni BSK-a i Jugoslavije), kamatama na založena sredstva fonda, na platou troškova lečenja od platežnih bolesnika, bolesnika iz drugih okruga i inostranstva, kao i iz zaveštanja. Varoška bolnica je uskoro u potpunosti bila opremljena i počela je s radom na Đurđevdan, 6. maja 1841. godine.

U međuvremenu, dr Šteker je podneo ostavku na mesto lekara Beogradske opštine, a na njegovo mesto je 29. aprila 1841. imenovan dr *Đorđe Mušicki (1811–1887)*, tako da je postao lekar ne samo Beogradske opštine, već i prvi lekar Varoške bolnice. U naredne četiri decenije u Varškoj bolnici je u zvanju fizikusa/lekara Beogradske opštine i u zvanju upravnika i lekara Bolnice radilo ukupno devet lekara. Osim jednog Švajcarca, svi ostali su bili Sloveni rodom iz Austrijskog, a kasnije Austrougarskog carstva. Među njima četvorica su bili Srbi, dvojica Slovaci, jedan Čeh i jedan Poljak, a na dužnost u bolnici stupali su sa već stečenim iskustvom u bolničkom radu. U bolnici su više puta ali privremeno i za kratko vreme, bili angažovani privatni lekari ili fizikusi Upraviteljstva varoši Beograda. Kako tadašnja medicina nije raspolagala efikasnim lekovima za lečenje zaraznih bolesti, ali ni internih i hirurških oboljenja, osnove na kojima je počivalo bolničko lečenje bile su nega bolesnika, pravilan način ishrane i čist vazduh u bolesničkim sobama.

Na samom početku Varoška bolnica nije redovno radila već je samo sporadično primala bolesnike. Dr Mušicki se na dužnosti gradskog fizikusa zadržao svega pet meseci, a za novog varoškog fizikusa 16. novembra 1841. postavljen je Slovak dr *Karlo Beloni (Karol Bellony, 1812–1881)*, dotadašnji lekar Čačanskog okruga. Varoška bolnica je započela redovan rad tek početkom 1842. i do sredine juna u njoj je lečeno ukupno 29 bolesnika. Upraviteljstvo grada je 1842. predložilo nekoliko promena kako bi se obezbedilo nesmetano funkcionisanje bolnice, ali ostvarenje ovog plana je nažalost prekinuto političkim događajima čiji je epilog bila smena dinastija na prestolu. Pošto je Karađorđev sin *Aleksandar Karađorđević (1806–1885)* 14. septembra 1842. izabran za kneza Srbije, on je ubrzo započeo reforme i formiranje novih ustanova. Gradska uprava je posredovala kod Ministarstva unutrašnjih dela da se dodeli jedan prazan plac radi izgradnje bolnice, navodeći da se bliži kraj zakupa bolničke kuće i da vlasnik nema nameru dalje da je izdaje, a da je pritom bolnička kasa toliko „iscrpljena“ da plaćanje zakupa pristojne kuće ne bi ni bilo moguće. S obzirom na to da nije bilo adekvatne reakcije na ovakav dopis, 18. decembra 1842. upravi Beograda je poslat dopis s obaveštenjem da je Varoška bolnica prestala sa radom, svega godinu i po dana nakon što je osnovana.

Godine 1844. stabilizovale su se političke prilike u zemlji i time se stvorili uslovi za rešenje problema funkcionisanja Varoške bolnice, a knez Aleksandar je 7. januara 1845. doneo rešenje u kome je Ministarstvu unutrašnjih dela, preko njegovog Odeljenja saniteta, dodeljen zadatak podizanja bolnica, kao i briga o njihovom opremanju i upravljanju. Dva meseca kasnije doneta je odluka o obnavljanju rada, a varoški fizikus dr Beloni je od početka bio uključen u sve pripreme za ponovno otvaranje Varoške bolnice. Za novi prostor za bolnicu izabrao je kuću na Paliluli, sa tri sobe, u kojoj je ukupno bilo šest postelja, s

podrumom i „*dosta prostranom avlijom i baštom*“, a prvi bolesnik je u obnovljenu bolnicu primljen 10. juna 1845. Pošto je dr Beloni imenovan na novu dužnost, za novog varoškog fizikusa i bolničkog lekara imenovan je 19. februara 1846. Švajcarac *dr Herman Vagner* (*Hermann Wagner, 1813–?*).

Budući da se broj bolesnika po ponovnom otvaranju bolnice znatno povećao, uvidelo se da obim posla prevazilazi mogućnosti jedne osobe, pa je Kneževim ukazom od 26. juna 1846, Beogradskoj opštini bilo odobreno da pored „*fizikusa Upraviteljstva varoši Beograda*“ angažuje još jednog lekara (drugi opštinski fizikus). Gradski lekar je bio državni službenik i imao je status glavnog lekara kojem su neposredno bili podređeni opštinski i svi privatni lekari u gradu. Zbog nezadovoljstva radom dr Vagnera, između ostalog i zato što nije naučio sprski jezik, a bio je u obavezi potpisanim ugovorom, Beogradska opština je 29. decembra 1848. za „*II opštinskog lekara*“ imenovala *dr Ilariona Anđelkovića* (1820–1886) koji je na ovoj poziciji ostao narednih desetak godina. Nakon što je dr Vagner dobio otkaz, za prvog varoškog fizikusa je 1. jula 1849. izabran *dr Konstantin Gadeš*, koji je na funkciji varoškog fizikusa ostao do 1853, kad ga je na toj poziciji zamenio Čeh *dr Jovan (Jan) Mašin* (1820–1884). Dr Mašin diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Beču, dok je magistrirao hiruriju u Pešti, a po savetu Janka Šafarika, došao je u Srbiju 1846. Dr Mašin je imao dva sina, Svetozara, inženjera i prvog muža kasnije srpske kraljice Drage, i Aleksandra, vođu zavere-nika u Majskom prevratu, načelnika generalštaba i ministra. Na funkciji Varoškog fizikusa dr Mašin je ostao do 1859. kada je postao lekar Okruga beogradskog.

Početkom 50-ih godina broj godišnje lečenih bolesnika kretao se između 100 i 150, a Varoška bolnica je 1853. postala zajednička bolnica Opštine i Okruga beogradskog. Bolnica varoši i okruga Beograda je u ovom periodu funkcionisala prvo u dve, a potom u tri kuće. U ovim kućama sobe su bile male i niske, bez provetravanja i sa vrlo oskudnim inventarom. Kapacitet bolnice se s godinama uvećavao tako da je 1858. u njoj bilo ukupno 26, a već početkom šezdesetih oko 50 postelja. Na mesto opštinskog lekara u Varoškoj bolnici, 1855, imenovan je *prvi državljani Kneževine Srbije koji je postao doktor medicine, dr Stevan Milosavljević* (1827–1879). Dr Milosavljević je rođen u Beogradu, i bio je sin trgovca Lazara rodnom iz Sofije. U Beogradu je završio osnovnu i srednju školu, a početkom 1850. odlazi kao državni stipendista u Pariz na studije medicine, gde je 18. aprila 1855. stekao diplomu doktora medicine i hirurgije. Kada se knez Miloš ponovo vratio na presto krajem 1858, njegovim ukazom od 1. aprila 1859, dr Milosavljević je sa mesta opštinskog lekara imenovan za načelnika Sanitetskog odeljenja Ministarstva unutrašnjih poslova. Ovim imenovanjem je dr Milosavljević postao *prvi srpski načelnik saniteta*, i na toj funkciji će ostati pune dve decenije.

Krajem pedesetih godina XIX veka, prestonica je i dalje imala orijentalni izgled i bila veoma zapuštena, a hrišćansko stanovništvo se uglavnom naseljavalo na obodima utvrđene varoši, u Savamali, na Zapadnom Vračaru, Zelenom vencu, Terazijama i Paliluli. Broj stanovnika nastavio je ubrzano da se uvećava, tako da je Beograd 1859. imao oko 19.000, a 1867. oko 25.000 stanovnika. Za drugog opštinskog fizikusa Varoši beogradske je 23. juna 1859. imenovan *dr Đorđe Malać* (1819–1859) koji je nažalost ubrzo oboleo i prekinuo sa radom svega mesec dana po postavljenju. Kako je Beogradska opština ostala bez oba lekara, 20. decembra 1859. za varoškog fizikusa imenovan je dotadašnji fizikus Okruga gurgusovačkog (knjaževačkog), Slovak *dr Karol Kiko* (1813–1869).

Nakon smrti kneza Miloša u njegovoj 80. godini, na Dvoru u Topčiderskom parku, 26. septembra 1860, na presto Srbije ponovo stupa knez Mihailo. Pored podizanja prvih kulturnih ustanova, knez Mihailo je posebne napore ulagao u unapređenje zdravstvene službe i izgradnju civilnih bolnica. Kako bi se prikupila sredstva za njihovu izgradnju i održavanje određen je i bolnički prirez, tako da je svaki okrug bio dužan da obrazuje svoj okružni bolnički fond. Izgradnja zgrade gradske bolnice je postala izvesnija tek početkom 1861, kada je knez Mihailo pokrenuo inicijativu za njenu izgradnju. U tu svrhu, knez je poklonio zemljište i nekoliko starih zgrada na Paliluli koje je otkupio od vlasnika Đorđa Cenića, pravika i političara, profesora Velike škole, predsednika Državnog saveta i tadašnjeg ministra pravde. Plac se tada nalazio u Palilulskoj ulici (danas ulica Džordža Vašingtona) na periferiji grada izvan utvrđene Varoši, kod Vidinske kapije. Knez Mihailo je za izgradnju bolnice poklonio i građevinski materijal koji je bio namenjen za izgradnju njegovog letnjikovca u Smederevu. Radi izgradnje zgrade prve gradske bolnice deo placa poklonio je i veliki dobrotvor Ilija M. Kolarac, a velike novčane priloge dali su i kapetan Miša Anastasijević, Stojan i Đorđe Simić, kao i Toma Vučić Perišić. Sredstva za izgradnju bolnice su se sakupljala i zahvaljujući dobrotvornim priložima i organizovanjem dobrotvornih balova. Već 30. januara 1861. održan je prvi bal Opštine varoši Beograda u korist Fonda bolničkog, a pored kneza Mihaila najveći prilog dao je Stevča Mihajlović, tadašnji predsednik Državnog saveta.

U to vreme poseban problem u Beogradu bio je i smeštaj duševnih bolesnika i socijalnih slučajeva. Toje bio razlog da knez Mihailo već 3. marta 1861. potpiše dekret kojim će se u staroj Doktorovoj kuli na Zapadnom Vračaru, čuvati i lečiti „s uma sišavši“ iz cele Srbije. Prvi bolesnik je u Dom za s uma sišavše primljen 26. avgusta 1861, a 1881. će ova bolnica prerasti u Bolnicu za duševne bolesti. Početkom 60-ih godina, broj godišnje lečenih bolesnika u Beogradu je porastao za oko tri stotine, od oko 520 (1860) do 890 (1864). Većina bolesnika bila je lečena o trošku bolničkog fonda iako su mnogi bili rodом iz raznih krajeva Srbije i iz stranih zemalja. Po tadašnjoj podeli oboljenja na unutrašnja i spoljašnja, zastupljenja su bila unutrašnja, u koja su se ubrajale i zarazne bolesti.

Pošto je opštinski lekar dr Kiko podneo ostavku na dužnost i prešao u vojni sanitet, 2. juna 1864. za lekara Varoške bolnice imenovan je *dr Gavriilo Dimić (1827–1864)*. Dr Dimić je u Varškoj bolnici tokom dana morao da ide s kraja na kraj grada i po više puta, pogotovo kada se u jesen iste godine pojavila epidemija trbušnog tifusa. Nažalost, dr Dimić je ubrzo oboleo od trbušnog tifusa i preminuo 26. decembra 1864. godine. Nakon smrti dr Dimića, za lekara Beogradske opštine 30. decembra 1864. izabran je Čeh, dr *Jovan (Jan) Valenta (1826–1887)*, koji je prethodno radio u Valjevskom okrugu. Dr Valenta je rođen u Pragu gde je završio gimnaziju i Karlov univerzitet, tu je stekao zvanje doktora medicine i hirurgije, kao i magistra porodiljstva. Po dolasku u Srbiju, 1852, dr Valenta je prvo postavljen za okružnog fizikusa u Smederevskom, zatim Rudničkom, a potom u Valjevskom okrugu. Godine 1864. Varoška bolnica je bila smeštena u tri iznajmljene kuće, od kojih su dve bile na Paliluli, a jedna na Dorćolu (kod nekadašnje Saka-česme, na uglu današnjih ulica Kralja Petra i Gospodar Jovanove). U ovim kućama sobe su bile s niskim tavanicama, mračne i za-gušljive, bez ikakvog sistema ventilacije, koji je u to doba smatran izuzetno važnom merom prevencije bolesti. Bolnički kapacitet iznosio je 60 postelja, a mesečno je u tri kuće lečeno u proseku po 120 bolesnika.

BOLNICA VAROŠI I OKRUGA BEOGRADA

Izgradnja gradske bolnice vremenom je postala sve izglednija, a za prikupljanje sredstava za njeno osnivanje posebno se založila supruga kneza Mihaila, *kneginja Julija Hunjadi (Julia Hunyady de Kéthely) Obrenović (1831–1919)*. Godine 1864. kneginja Julija je sa Odborom beogradskih gospođa osnovala Odbor za sakupljanje priloga i poklona za izgradnju varoške bolnice. Pod pokroviteljstvom kneginje Julije 11. februara 1865. u hotelu „Srpska kruna“, u današnjoj Uzun Mirkovoj ulici, priređen je bal sa lutrijom i priložima za izgradnju bolnice. Prikupljeno je 1.667 dukata, 30 groša čaršijskih i 30 para, što je, nakon dužeg vremena i čekanja, omogućilo početak gradnje bolnice. Značajan napredak u razvoju zdravstva u Srbiji predstavlja datum 27. mart 1865. kada je donet Zakon o podizanju i ustrojstvu bolnica. Ovim zakonskim aktom dr Valenta je imenovan za „mestozastupnika upravitelja, i lekara Bolnice varoši i okruga Beograda“, a Beogradska bolnica je postala javna bolnica u koju se primaju bolesnici bez razlike u pogledu pola, veroispovesti i narodnosti. Kao i sve javne bolnice, bila je pod vrhovnom upravom i nadzorom Ministarstva unutrašnjih dela, a za neposredan nadzor nad njenim radom bilo je zadužena Beogradska uprava. Zakonom o podizanju i ustrojstvu bolnica odlučeno je da se Varoška bolnica preimenuje u *Bolnicu varoši i okruga Beograda (Varoško-okružna bolnica)*.

Kamen-temeljac za bolnicu u tadašnjoj Vidinskoj ulici na Paliluli je položen 30. juna 1865. u prisustvu kneza Mihaila i kneginje Julije. Zgrada je sagrađena po ideji *Johana Frencela (Johann Franzel)*, koji je projekat načinio još 1855, po ugledu na Jevrejsku bolnicu u Berlinu. Frencel je bio gradski arhitekta a projektovao je i dvor kneza Mihaila na mestu Novog dvora (zgrada današnjeg Predsedništva). Izvođenje radova je povereno tada jednom od viđenijih beogradskih preduzimača, *Jozefu Štajnlehneru (Jozef Steinlechner)*, poznatog

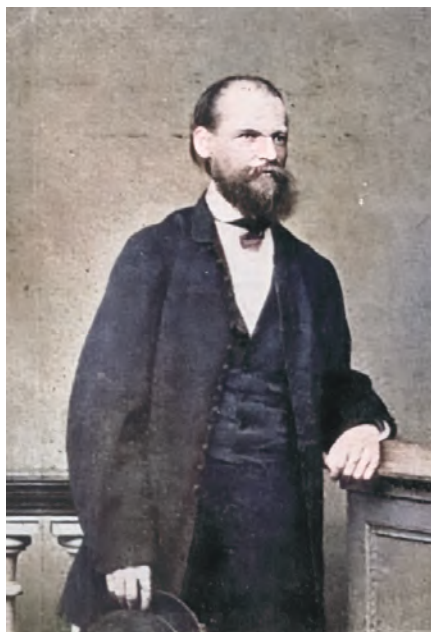

Bolnica varoši i okruga Beograda

po izgradnji Kapetan Mišinog zdanja i Starog dvora. Sama zgrada bolnice je zidana opekam u obliku nepravilnog slova T, i imala je četiri nivoa. Prilikom izgradnje primenjena su najmodernija tehnička rešenja ventilacije, grejanja bolesničkih soba i snabdevanja hladnom i toplom vodom. Iako u to vreme buduća Pasterova otkrića još nisu bila poznata, smatralo se da vazduh za bolesnike mora biti čist, te je u tu svrhu uvedena ventilacija cevima koje vode vazduh u ragastov, kad su prozori zatvoreni. U podrumu su bile smeštene pomoćne prostorije, dok su u prizemlju i na spratu bila po dva bolnička odeljenja. Voda je do bolnice bila sprovedena iz Paliluske česme i pomoću parne mašine pela se u kazan na tavanu iz koga se onda spuštala po spratovima. Zgrada je okružena manjim parkom koji je prvi put uređen 1871, i ograđen je čeličnom ogradom (prema današnjim ulicama Džordža Vašingtona i Palmotićevoj). Pored Kapetan Mišinog zdanja, koje je završeno 1863, zgrade Narodnog pozorišta iz 1868, zgrada Bolnice varoši i okruga Beograda izrasla je u velelepnu građevinu, i danas predstavlja jedan od najznačajnijih primera romantizma sa elementima romanske i gotske arhitekture u razvoju beogradske arhitekture.

U međuvremenu, godišnji broj lečenih bolesnika je permanentno rastao, tako da je 1864. iznosio oko 890, da bi 1868. ukupan broj lečenih bolesnika bio 974. Na osnovu Zakona o podizanju i ustrojstvu bolnica, 11. marta 1868. doneta su i Pravila za Bolnicu beogradsku koja je propisalo Ministarstvo unutrašnjih dela, a dr Jovan Valenta je imenovan za zvaničnog „*upravitelja i lekara Bolnice varoši i okruga Beograda sa platom godišnjom od 500 talira*“. Ovim aktom Bolnica je prvi put dobila upravnika i stalnog bolničkog lekara, koji više nije bio lekar beogradske opštine, kao i lekarskog pomoćnika, ekonoma i sveštenika. Bolnica je svečano otvorena 1. maja 1868. sa ukupno 120 bolesničkih postelja. Bolesnici su tada bili „*razdeljeni po rodovima bolesti*“ na četiri odeljenja: Žensko odeljenje (28 postelja), Odeljenje za teške unutrašnje bolesti (28 postelja), Odeljenje za hirurgijske

spoljašnje bolesti (30 postelja) i Odeljenje za hronične hirurgijske bolesti (28 postelja). Dve manje prostorije sa po tri kreveta bile su određene za obolele od „*prilepčivih*“ i „*očinjih*“ bolesti. Na sredini svakoga odeljenja bila je „*soba gde ručavaju bolesnici koji mogu hodati*“. Beogradska bolnica nije bila prva bolnica ni u Beogradu, ni u novovekovnoj srpskoj državi, ali jeste bila prva stalna građanska bolnica u Kneževini Srbiji i prva koja je u pogledu ciljeva svog rada u potpunosti odgovarala tadašnjim evropskim shvatanjima pojma i uloge bolnice. Interesantno je napomenuti da je ukupan trošak za novu bolnicu iznosio 21.000 dukata. Četiri godine kasnije, u svojoj raspravi „*Sanitetski poslovi u Srbiji*“, dr Vladan Đorđević je oštro kritikovao trošenje ovolike sume za gradnju i tvrdio je da je realna cena oko 15.000 dukata. Naveo je i zanimljiv podatak da je gradnja zgrade Narodnog pozorišta u Beogradu koštala 12.000 dukata.

Dr Jovan Valenta

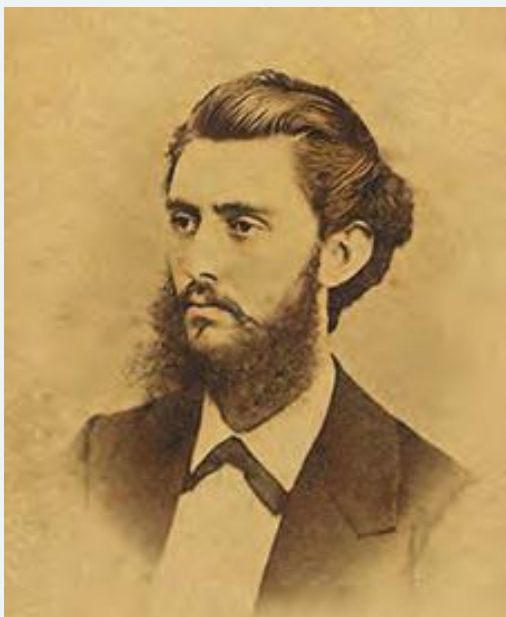
Kao upravnik dr Valenta je bio zadužen za nabavku bolničkog materijala i za dalji razvoj bolnice. Njegovom inicijativom iz Praga je 1869. nabavljen i *prvi operacioni sto*, tada u tehničkom pogledu jedan od najsavremenijih. Verovatno je upravo na njemu 13. oktobra 1872. dr Valenta načinio carski rez, koji se smatra prvim operativnim zahvatom u Srbiji. On je izvršio hitan carski rez kod žene sa eklampsijom, ali nažalost ni majka ni plod nisu preživeli. Dr Valenta je na mestu upravnika Bolnice ostao do 1874, kada prelazi za profesora u Velikoj školi gde je ostao do 1879. Dr Valenta je bio redovni član Srpskog učenog društva (1869), predsednik Srpskog lekarskog društva (1890–1892) i redovni član Srpske kraljevske akademije (1892).

Za razliku od bolnica u zapadnoevropskim zemljama, od kojih su mnoge još od XVIII veka služile za nastavu i tako postale centri razvoja fundamentalnih medicinskih i kliničkih disciplina, Beogradska bolnica je u tom pogledu ostala u svojim skromnim okvirima. Uloga bolnica, kao ustanova koje su bile namenjene lečenju prevashodno siromašnih građana, ostala je manje-više nepromenjena do poslednjih decenija XIX veka.

VREME DR VLADANA

Povratak dr Vladana Đorđevića u Srbiju u leto 1871. godine, nakon specijalizacije hirurgije u Beču, kao *prvog Srbina specijaliste hirurgije*, označava početak moderne srpske hirurgije. Po povratku, dr Đorđević je operacije izvodio u Varoškoj bolnici i Vojnoj bolnici kao i po privatnim kućama, najčešće sopstvenim instrumentima koje je nabavio u Beču i Berlinu.

Vladan (Hipokrat) Đorđević (1844–1930) rođen je u Beogradu, na praznik Vavedenja, 3. decembra 1844. Njegovi roditelji, *Đorđe* i *Marija*, rođena Leko, poticali su iz cincarskih porodica koje su zbog tursko-albanskih pogroma napustile severozapadnu Grčku. Po dolasku u Srbiju Đorđe svoje prezime Čuleka menja u Đorđević. Đorđe je izučio apotekarski zanat u Beogradu i postao apotekar turskog garnizona. U službu Kneževine Srbije je prešao 1845. godine, na mesto lekarskog pomoćnika u Vojnoj bolnici. Pošto se bavio i lečenjem, u varoši je bio poznat kao „*hećim Đoka*“. Vladan se rodio kao drugo dete u porodici i jedini je doživeo odraslo doba. Pošto je na krštenju dao ime „*oca medicine*“, Hipokrat, kum Konstantin German je dečaku pozeleo da jednog dana obrazovanjem nadmaši oca i postane „*pravi*“ lekar. Nakon velike mature, a na predlog svog prijatelja filozofa *Đure Daničića*, počeo je da koristi „*narodnije*“ ime Vladan, kao prevod drugog dela svoga imena (kratija, grčki – vladavina).

Vladan Đorđević 1869.
(Studio Leopold Wittmann, Beč)

Majka Marija je preminula 1854, nakon porođaja, verovatno usled porodijske groznice. Otac Đorđe je rešio da se porodica preseli u Sarajevo gde je sa bratom Nikolom otvorio prvu apoteku evropskog tipa. Vladan je školovanje započeto u grčkoj školi u Beogradu, a u Sarajevu nastavio u srpskoj. Nakon dve godine porodica se vratila u Beograd, a Vladan je postao đak Beogradske gimnazije. Po završetku sedmog, tada poslednjeg, razreda, Vladan se 1862. upisao na Pravni odsek beogradskog Liceja, ali je već u drugom semestru prešao na Odsek za prirodne nauke kojim je rukovodio *Josif Pančić*. U jesen 1863, Vladan je kao državni stipendista otišao u Beč na studije medicine. Đorđević je na Medicinskom fakultetu studirao u vreme takozvane Druge bečke škole, kada su u profesorskom kolegijumu bili najveći autoriteti medicine XIX veka: *Jozef Hirtl* (*Josef Hyrtl*), *Ernst Vilhelm fon Brike* (*Ernst Wilhelm von Brücke*), *Karl Frajher fon Rokitanski* (*Carl Freicherr von Rokitansky*) i *Kristijan Albert Teodor Bilrot* (*Christian Albert Theodor Billroth*). Na početku studija posebno je bio oduševljen predavanjima profesora anatomije Hirtla. U Beču je 7. februara 1864. umro *Vuk Stefanović Karadžić* (1787–1864), a na pogrebu je bilo mnogo srpske omladine. Na opelu u grčkoj kapeli govor je održao Aleksandar Sandić, dugogodišnji Vukov prijatelj i pomoćnik, budući veliki filozof, filolog, istoričar, književnik i autor himne Svetom Savi, a posle njega se od Vuka Karadžića oprostio Vladan Đorđević. Nakon šest godina studija Vladan Đorđević je 1869. stekao tri diplome: doktora medicine (26. januara), doktora hirurgije i magistra akušerstva (11. juna).

Srpsko učeno društvo je 1. februara 1869. izabralo dr Đorđevića za redovnog člana. Početkom školske 1869/70. položio je prijemni ispit i upisao dvogodišnje specijalističke studije iz hirurgije na klinici profesora *Teodora Bilrota* (1829–1894). Kada je nakon izbivanja francusko-pruskog rata (1870–1871), šef pruskog saniteta od profesora Bilrota zatražio da mu pošalje nekoliko hirurga, on je između ostalih odredio doktora Đorđevića. Po odobrenju srpske vlade, Vladan Đorđević je tri meseca radio u pruskom sanitetu, prvo kao lekar na brodu-bolnici „*Jozef Miler*“, a potom je organizovao ratnu bolnicu u blizini Frankfurta na Majni. Ovo angažovanje mu je donelo vojni čin i velike pohvale vodećeg nemačkog hirurga tog vremena *Bernharda fon Langenbeka* (*Bernhard von Langenbeck*). Tu je naučio tehnike konzervativnog lečenja povreda ekstremiteta i stekao samopouzdanje i samostalnost u radu. Posebno je bio zadivljen radom građanskih društava za pomoć ranjenicima, a po uzoru na njih je kasnije osnovao srpski Crveni krst. O svemu što je video i naučio o organizaciji ratne vojne službe podneo je izveštaj srpskoj vladi. Po završetku službe u pruskoj vojsci obišao je nekoliko nemačkih univerzitetskih centara radi upoznavanja sa medicinskom nastavom i organizacijom zdravstvenih ustanova. Potom se vratio u Beč, završio specijalističke studije i u junu 1871. dobio diplomu „operatora“. Time je dr Vladan Đorđević postao *prvi Srbin školovani hirurg – specijalista hirurgije*.

Po povratku u Beograd krajem leta 1871, dr Đorđević je pet meseci čekao na postavljenje. U međuvremenu je dr Đorđević otvorio privatnu „*lekarsku radionicu*“ u svom stanu (danas zgrada Londona, u Ulici kralja Milana). Na lični zahtev ministra vojnog *Jovana Belimarkovića*, ukazom od 25. novembra 1871. dr Đorđević je postavljen za lekara „*vtore klase*“ i šefa Hirurškog odeljenja Glavne vojne bolnice u Beogradu.

Dr Đorđević je rad u Bolnici varoši i okruga Beograda započeo 1872. godine. Najverovatnije je prvu veću operaciju dr Đorđević obavio februara 1872. kada je kod jedne mlade žene u sedećem položaju u lokalnoj anesteziji, koristeći jedan od prvih elektrokautera, sa uspehom ekscidirao osteosarkom gornje vilice. Iste godine je načinio i ekstrakciju vodeničnog kamena iz oka bolesnika, koje je probilo rožnjaču i inklaviralo se u prednju kapsulu sočiva, kao i ponavljano bužiranje korozivno izmenjenog i suženog jednjaka! Postoje sigurni podaci da je 1872. dr Đorđević obavio 82 operacije iz različitih grana današnjih specijalnosti hirurgije. Tokom prve dve godine u hirurškom radu dr Đorđeviću je najviše asistirao i pomagao dr Valenta. Narednih godina dr Đorđević je načinio veći broj hirurških intervencija u Varoškoj bolnici i uglavnom su mu asistirali dr Petar Ostojić, dr Marko Polak, dr Ivan Marinković, dr Ilija Milijić, dr Kazimir Gonsjorovski i dr Pavle Stejić.

Kada je otvorena nova Varoška bolnica u Beogradu 1868, dr Valenta je sa dr Aćimom Medovićem podstakao osnivanje *Srpskog lekarskog društva (SLD)*. Kako ova ideja nije tada zaživela, tek je na ponovnu inicijativu i veliko zalaganje dr Vladana Đorđevića SLD osnovano 4. maja 1872. godine. U cilju osnivanja prve stručne lekarske organizacije u Srbiji, dr Đorđević je okupio četrnaestoricu beogradskih lekara: dr Jovan Valenta, dr Aćim Medović, dr Sava Petrović, dr Panajot Papakostopulos, dr Bernhard Bril, dr Josif Holec, dr Josif Pančić, dr Jovan Mašin, dr Marko Polak, dr Petar Ostojić, dr Mladen Janković i Ilija Ranimir (zubar). Za predsednika je izabran dr Aćim Medović, a za sekretara dr Vladan Đorđević. U upravi SLD dr Đorđević je bio sekretar (1872–1874), potpredsednik (1886–1890) i predsednik (1891). Pravila rada SLD su 17. jula 1874. zvanično odobrena od strane Ministarstva prosvete i crkvenih poslova. U saradnji sa dr Valentom, dr Đorđević je iste 1872. osnovao časopis *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo* i postao prvi glavni urednik. Ovaj prvi medicinski stručni časopis je iz štampe izašao 1874, i od početka je, kao i samo Sprsko lekarsko društvo, imao finansijsku potporu vladarskog doma Obrenovića, koju je kasnije decenijama uživalo.

U proleće 1873. dr Đorđević postaje glavni dvorski lekar devetnaestogodišnjeg kneza *Milana IV Obrenovića (1854–1901)*. Nakon iznenadne smrti bivšeg namesnika kneza *Milana* i predsednika vlade *generala Milivoja Petrovića Blaznavaca* 5. aprila 1873, dr Đorđević je izvršio njegovu obdukciju, kada je utvrdio da je preminuo od „*gušobolje jer nije uspeo da*

Dr Vladan Đorđević, 1889.
(Studio Milan Jovanović). Kolekcija autora

iskašlje sluz koja mu je navirala iz pluća“. Najverovatnije je general Blaznavac preminuo od flegmone poda usne duplje (angina Ludowici).

Godine 1874. za upravnika Varoške bolnice postavljen je Poljak *dr Kazimir Gonsiorowski* (*Kazimierz Gąsiorowski*, 1840–1909). Tokom 1874. u Varškoj bolnici je ukupno obavljeno 56 hirurških intervencija, a dr Đorđević je počeo da izvodi abdomino i torakocenteze. Iste godine u Srpskom arhivu dr Đorđević navodi da je samo u privatnoj praksi do tada izveo „92 operativna slučaja“, i da je između ostalog izvadio i stakleno strano telo iz želuca. Iako se ne konstatuje kako je izvadio stakleno telo, to je morao izvesti operacijom, što bi onda predstavljalo prvu laparotomiju, gastrotomiju i suturu želuca u našoj zemlji. Otvaranje želuca je u to vreme bilo skopčano sa velikim rizikom pre svega zbog infekcije i neadekvatnog šavnog materijala. Tek će sedam godina kasnije, 29. januara 1881, otac savremene hirurgije, profesor *Teodor Bilrot*, nakon nekoliko neuspešnih pokušaja, izvesti prvu uspešnu resekciju želuca uz korišćenje hloroforma, kod 43-godišnje pacijentkinje Tereze Heler. Bilrot je resecirao distalni želudac i pilorus, i zatvorio veliku krivinu sa 21 svilenim šavom. Mala krivina je anastomozirana za duodenum, kao jednoslojna anastomoza, korišćenjem 33 svilena šava.

Inicijativu za osnivanje *Srpskog društva Crvenog krsta* dr Đorđević je pokrenuo u vreme Hercegovačkog ustanka, 1875. godine. Januara 1876. održao je dva javna predavanja o istorijatu i organizaciji medicinske pomoći u ratu u evropskim zemljama, a zatim je izradio detaljan nacrt pravila rada budućeg društva. Izabran je za člana Privremenog odbora, ali je neposredno po osnivačkom sastanku održanom 6. februara 1876. dao ostavku na članstvo jer je, kao ubeđenom Obrenovićevcu, ali i protivno njegovom nastojanju da rad Društva učini nezavisnim od politike, grupa liberala suprotstavljena politici kneza Milana, iz Proglasa za građanstvo izostavila pozdrav vladaru. Dr Đorđević je 1907. izabran za prvog počasnog člana Društva.

Bolnica varoši i okruga Beograda

Nakon rođenja prestolonaslednika *Aleksandra Obrenovića* 14. avgusta 1876, dr Đorđević je morao sasvim da napusti privatnu praksu i hirurgiju iz predostrožnosti „*da se kakva zaraza ne unese u dvor*“. Kao hirurg na dvoru nije imao značajnog posla, ali je imao obavezu da svakodnevno posećuje kneza i da ga prati na putovanjima. U Prvom srpsko-turskom ratu (1876) postavljen je za načelnika saniteta Moravsko-timočke vojske, a u Drugom (1877/78) je bio načelnik saniteta Vrhovne komande. Nakon smrti dr Stevana Milosavljevića u februaru 1879, dr Đorđević postaje načelnik Sanitetskog odeljenja Ministarstva unutrašnjih poslova. Na dužnosti kneževog lekara bio je do 1880. kada je podneo ostavku.

Dr Đorđević je ostao na poziciji prvog čoveka civilnog saniteta do 12. avgusta 1884. kada ukazom postaje predsednik Opštine Beograda (1884–1888) i definitivno napušta lekarsku praksu i prestaje da se bavi hirurgijom. Imajući na umu sav talenat dr Đorđevića njegovo napuštanje hirurgije komentarisali su njegovi učitelji i kolege. Teodor Bilrot je tada konstatovao: „*Mom odličnom učeniku, dr Vladanu Đorđeviću zardao je skalpel na štetu srpske hirurgije*“. Profesor Albert je rekao da „*posle Vladana Đorđevića Srbija više nema hirurga*“. Dr Vojislav Subbotić je 1910. izjavio da je „*dr Vladan Đorđević radio na stručnoj, hirurškoj nemačkoj literaturi, u duhu Bilrotove škole, sa lepim uspehom... On se, pored dara za nauku, odlikovao uvek i umetničkim talentom. Šteta što su prilike bile takve, da je napustio hirurgiju u kojoj je, po svojim sposobnostima, bio pozvan da bude prvak*“. U svom pristupnom predavanju studentima medicine 1923. (koje je pročitao profesor Milivoje Kostić), profesor Subbotić je napisao: „*Dr Vladan Đorđević bio je doista stručan hirurg. Blagodareći svom daru i školi iz koje je proizišao doista je bio pozvan, da kod nas usadi hirurgiju i da je spremi i osnaži za dalji razvitak. No, baš njegov mnogostruki dar, u vezi s njegovom izvanrednom snagom, kao i razne potrebe naše tadašnje mlade države, učinili su da je g. Vladan napustio hirurgiju i da se latio drugih zadataka*“. Dr Vladan Đorđević je u 44. godini života, 23. januara 1888. kraljevim ukazom imenovan za dopisnog člana, a nakon četiri godine, 15. novembra 1892, za redovnog člana Srpske kraljevske akademije.

U ovom periodu, u sklopu savremene hirurgije, postojala su dva ključna problema: pitanje anestezije i pitanje infekcije. Era hirurške anestezije u svetu je započela nekih četrvt veka ranije kada je 16. oktobra 1846. stomatolog *dr Vilijam Morton (William Morton, 1819–1868)* primenio etarsku anesteziju tokom operacije koju je izveo *dr Džon Voren (John Collins Warren, 1778–1856)* u Opštoj bolnici Masačusetsa, u Bostonu. Naredne godine, u Engleskoj, akušer *ser Džejms Simpson (sir James Simpson, 1811–1870)* uveo je u upotrebu hloroform. Nakon inhalacione razvijane su različite tehnike anestezije: endotrahealna (1869), intravenska (1874), lokalna (1884) itd. Lekari u Srbiji u XIX veku anestezirali su svoje pacijente pretežno hloroformom koji se kapao na flanelsku tkaninu. Opšta anestezija u Srbiji korišćena je već šezdesetih godina, pošto su svi ovdašnji lekari bili školovani na evropskim univerzitetima na čijim klinikama je anestezija već bila u upotrebi. Prvi dokument primene opšte anestezije u našoj zemlji odnosi se na prvi carski rez koji je izvršio dr Valenta u Bolnici varoši i okruga Beogradskog. Lokalnu anesteziju kokainom uveo je *dr Pavle Popović* 1887. godine.

Prvi koraci u borbi protiv drugog ključnog problema hirurgije – infekcije učinjeni su 1847. u Beču kada je *Ignac Semelwajs (Ignàc Semmelweis, 1818–1865)* uspeo da reši problem epidemije babinje groznice na svojoj akušerskoj klinici. On je tada uveo pranje ruku hlornim krečom kao meru prevencije infekcije prilikom pregleda porodilja. Semelwajsovu

ideju da se rane inficiraju organskim česticama dokazao je mikrobiolog i hemičar *Luj Paster* (*Louis Pasteur*, 1822–1895), postavivši sedamdesetih godina XIX veka teoriju da su mikroorganizmi odgovorni za pojavu bolesti kod ljudi, što je kasnije dovelo do razvoja antiseptičnih metoda u hirurgiji. Činjenica da pojava i širenje mikroorganizama u rani dovodi do visoke postoperativne smrtnosti je usmerila engleskog hirurga *Džozefa Listera* (*Joseph Lister*, 1827–1912) da osmisli način za sprečavanje infekcije rane. Lister je 1867. uveo antisepsu u redovnu kliničku praksu upotrebom rastvora karbolne kiseline za pranje ruku pre operacije, pripremu operativnog polja i dezinfekciju instrumenata, hirurškog konca, pa i samog vazduha u operacionoj sali. Već 1871, svega četiri godine od uvođenja, dr *Vladan Đorđević* je u Varoškoj bolnici u Beogradu tokom operacija počeo da primenjuje Listerove metode antiseptike. *Šarl Šamberlan* (*Charles Chamberland*, 1851–1908), saradnik i učenik Luja Pastera je 1876. osmislio prvi sterilizator pod pritiskom vodene pare. Prvu sterilizaciju hirurških instrumenata i materijala autoklavom, načinio je 1885. nemački hirurg *Ernst fon Bergman* (*Ernst von Bergmann*, 1836–1907), čime je započela era asepse u hirurgiji. Prvi aparat za sterilizaciju je za Opštu državnu bolnicu nabavljen 1891. godine. Hirurške rukavice, koje je 1894. prvi uveo u hiruršku praksu *Vilijam Stjuart Halsted* (*William Stewart Halsted*, 1852–1922), šef hirurgije bolnice „Džons Hopkins“ (*Johns Hopkins*) u Baltimoru, prvi put su predstavljene u Srpskom lekarskom društvu 1903. godine, ali su u rutinsku medicinsku praksu u Srbiji ušle tek nakon nekoliko godina. *Jan Mikulič-Radecki* (*Jan Mikulicz-Radecki*, 1850–1905), šef hirurgije na Univerzitetu u Vroclavu je 1897. tokom operacije počeo da nosi hiruršku masku, koju je opisao kao „*parče gaze povezano sa dve uzice za kapu, koje prekriva lice tako što pokriva nos, usta i bradu*“. Iste godine, francuski hirurg *Pol Berže* (*Paul Berger*, 1845–1908) u bolnici Tenon Medicinskog fakulteta u Parizu, takođe je počeo da koristi hiruršku masku od gaze tokom operacija. U narednom periodu korišćenje hirurške maske je postalo standard, tako da ju je u Evropi i Severnoj Americi 1923. koristilo dve trećine hirurga, dok do 1935. postaje obavezan i nezamenjivi deo svake hirurške intervencije.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
МЕДИЦИНСКИ
ФАКУЛТЕТ

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF
MEDICINE

Dr Subotica br. 8
www.mfub.bg.ac.rs

